

El món d'Ignasi de Loiola

Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII

Actes del IX Congrés
d'Història Moderna de Catalunya
Manresa i Barcelona, 19-22 de desembre de 2022

J. Dantí, X. Gil, I. Mauro, D. Sola (coord.)

Àrea d'Història Moderna,
Universitat de Barcelona
Any 2023

El món d'Ignasi de Loiola
Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII

Actes del IX Congrés
d'Història Moderna de Catalunya
Manresa i Barcelona, 19-22 de desembre de 2022

J. Dantí, X. Gil, I. Mauro, D. Sola
(coord.)

Àrea d'Història Moderna,
Universitat de Barcelona
Any 2023

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Volum publicat amb el suport de l'Ajuntament de Manresa a través de
Manresa 2022 Transforma

Els articles són publicats amb llicència Reconeixement-No comercial-Compartir per igual de Creative Commons. Més informació de llicència a <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.ca>
Els autors conserven els drets d'autoria i atorguen a l'Àrea d'Història Moderna el dret de primera publicació de l'obra. Un cop publicats, l'autor pot difondre una còpia dels seus articles al seu web i en repositoris institucionals i temàtics sempre que en citin la font original.

Secció Departamental d'Història Medieval, Història Moderna, Paleografia i Diplomàtica
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona
Montalegre, 6
08001 Barcelona
dep-ghi-hismo@ub.edu

Revisió editorial: Luis Conde Blázquez, Jan Figueras Gibert, Ivan Gracia Arnau, Jordi Sancho Parra, Montserrat Zamora Bretones.

Maquetació i correcció: I.G. Santa Eulàlia, Santa Eulàlia de Ronçana. www.igsantaaulalia.com

ISBN: 978-84-09-57120-8

Els textos de totes les comunicacions del IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya són accessibles al portal DIALNET.

ÍNDIX

Discurs inaugural del director del IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya 9

Memòria de cloenda de la secretària del IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya 13

Sessió 1. *Vers una nova espiritualitat*

– XAVIER NARBÓN: *Los gozos de la Virgen en los Ejercicios Espirituales de Ignacio de Loyola* 20

– JUDITH ARMIÑO: *“Esta manera es más propia para personas más rudas o sin letras”. El método penitencial de los jesuitas con el surgimiento de las misiones populares en la segunda mitad del siglo XVI* 35

– JULIÀ FELIPE ALMENDROS: *Comuneros: precedentes filosóficos y programa político* 55

– JORDI BAGES-QUEROL: *L'espiritualitat cartoixana i la seva influència sobre els cartoixans i Sant Ignasi de Loiola* 68

– CARMÉ ARRONIS LLOPIS: *La revisió de l'hagiografia en la Contrareforma: Pere Gil i Antoni Vicenç Domènec* 86

– IVETTE ROIG: *Salvar les ànimes, salvar la república: obediència política i religiosa als sermons de Jaume Rebullosa, O.P. (1614-1616)* 107

– ELISABET PETRUS I COLL: *Entre Lima i Barcelona al segle XVII. Història i obra del capellà Pau Clascar del Vallès* 125

Sessió 2. Dones i religiositat femenina en el món ignasià

- ISABEL ILZARBE: *Una mirada hacia las mujeres anónimas en las biografías ignacianas (siglos XVI-XVIII): peregrinas, barraganas y redimidas* 142
- M. ÁNGELES SÁEZ GARCÍA: *Les dones bandejades de la Companyia de Jesús: Elisabet Roser, la història d'un desencís* 159
- AITANA FINESTRAT: *De Montserrat de Camós a Mary Percy: agencia femenina y negociación de la libertad desde el convento* 177
- ELEONORA FARICELLI: *Il tumulto dello spirito: Laura Battiferra Ammannati e la Compagnia di Gesù nell'Italia del secondo Cinquecento* 197
- MARTA JIMÉNEZ SAENZ DE TEJADA: *La confesión de religiosas y la Compañía de Jesús: las cartas al Padre General en la segunda mitad del siglo XVI* 217
- MARÍA DE LOS ÁNGELES PÉREZ SAMPER: *La vida religiosa femenina en el siglo XVIII, según el jesuita catalán Antonio Codorniu* 238

Sessió 3. Religió en el món urbà i el món rural

- JORDI BUYREU, SÒNIA GUAL, VALENTÍ GUAL, XAVIER JORBA, RAIMON MASDÉU I ADRIÀ SASTRE: *Les visites pastorals a l'Andorra moderna a través dels llibres sacramentals* 256
- JAUME DANTÍ I RIU: *Els Obrers abans i després del Concili de Trento. Els laics en la gestió de les parròquies catalanes* 273
- ALEXANDRA CAPDEVILA MUNTADAS: *Les conseqüències de les Guerres de Religió (1562-1598) a Catalunya: L'arribada i l'assentament de sacerdots francesos* 293
- NIL BOIX I BESORA: *«Tam in Regno Francie quam in Principatu Cathalonie». Sacerdots en l'onada migratòria francesa d'Època Moderna. El cas del ducat de Cardona* 309

- RAFAEL GIL BAUTISTA: *Rogatives y procesiones en Vic ante las epidemias de peste de los siglos XVI y XVII* 334
- CARLOS BLANCO FERNÁNDEZ: *L'ermita del Roser i el patronatge dels Roig. Memòria i devoció familiar a la Torredembarra moderna* 350
- MARTÍ ROCA VILAJUANA: *La catedral de Vic durant la Guerra dels Nou Anys (1688-1697)* 365
- JORDI SANCHO PARRA: *Lo Rector de Alcaná. Parròquia i societat rural al Sènia a través del rector Josep-Tomàs Queralt* 387
- MONTSERRAT ZAMORA BRETONES: *La Barcelona moderna: una republica de procesiones* 407

Sessió 4. Pensament i ensenyament en l'era de les reformes

- XEVI CAMPRUBÍ: *L'establiment dels estudis de gramàtica de la Companyia de Jesús a Catalunya a l'època Moderna: entre l'elogi i el rebuig* 432
- MARTA CASANOVAS I BENEYTO: «*Lo numerós auditori d'infinít poble, fluctuant per a oir-lo, anava a onades per la iglésia de mar a mar*». *Com Lluís XIII es convertí en el protagonista de diversos sermons i la predicació del pare Jaume Puig* 456
- ÀNGELS RIUS: *Els jesuïtes i la fundació del Real Colegio Convictorio de Nuestra Señora de Monserrat, de Córdoba (Argentina) per Ignacio Duarte Quirós i el primer llibre imprès a l'Argentina* 470
- AGUSTÍ ALCOBERRO PERICAY: *Tomistes i suaristes a la Universitat de Barcelona en l'inici de la Guerra de Successió* 487
- EDUARD PUIGVENTÓS LÓPEZ: *La proposta educativa de l'Escola Pia a la Catalunya dels segles XVII i XVIII* 500

Sessió 5. *La Companyia de Jesús i els ordes religiosos* **(segles XVI-XVIII)**

- RAMON BOSCH SANJUAN: *Albistes i Ebolistes: Influències antagoniques durant els anys de la Reforma Tridentina* 518
- JONATHAN LÓPEZ-VERA: *Èxit i fracàs de la missió catòlica japonesa als segles XVI i XVII* 540
- ALEXANDRE COELLO DE LA ROSA: *Imagen y representación de los mártires jesuitas del sur de Filipinas a través de los ojos de Matthias Tanner, SJ* 555
- OVIDI COBACHO CLOSA: *La fundació del monestir de les caputxines de Manresa (1608-1638)* 579
- DAVID FERRÉ GISPETS: «*Para el mayor bien y quietud de ambas partes y no menor edificación y exemplo de toda la república*». *El plet i concòrdia entre jesuïtes i caputxins per la Cova de Sant Ignasi de Manresa (1660-1734)* 602

Sessió 6. *Política i religió*

- MARTÍ SANGÉS: *La sacralitat del rei a Catalunya. Segles XV-XVI* 624
- VÍCTOR J. JURADO RIBA: *La lluita entre el poder reial i l'eclesiàstic per la jurisdicció a Milà (1573): la visió del governador Lluís de Requesens sobre el conflicte amb Carlo Borromeo* 643
- ALBA ALONSO MORA I JOSEP CAÑABATE FORTUÑO: *Religió, política i poder. L'arquebisbat de Tarragona i les lluites pel poder amb el bandolerisme alcoverenc* 665
- RODOLFO GALDEANO CARRETERO: *De la perfecció cristiana a l'església dels justos. Política i religió en la Barcelona del bisbe Joan Dimes Loris (1576-1598)* 689

- LUIS CONDE BLÁZQUEZ: *El conde de Rebolledo y los jesuitas del norte* 710
(1648-1659)
- JOAN MIQUEL OLIVER: «*Uomo ben dotto ma sopramodo político*»: *el* 738
jesuïta Andrés Mendo i les relacions entre política i religió durant el
virregnat a Catalunya de Gaspar Téllez-Girón (1667-1669)

Sessió 7. Circulacions culturals i artístiques

- GLÒRIA BALLÚS CASÓLIVA: *La música del segle XVI a Barcelona a* 758
l'entorn de l'estada de sant Ignasi de Loiola
- FABIOLA JAQUERO: *La representación indumentaria de la iglesia y de* 773
los varones de las órdenes religiosas en la época moderna
- LAURA GARCÍA SÁNCHEZ: *La iglesia jesuita de Nuestra Señora de* 790
Belén. Un desafío religioso en el urbanismo de la Barcelona moderna
(siglos XVI-XVII)
- ELISABETH GARCIA MARRASÉ: «*Ay en Egypto un lago extraordinario:* 820
Ignacio es este lago» *La petja egípcia en el món ignasià*
- QUIM SOLIAS HUÉLAMO: *Rafael Cervera. Cultura històrica urbana i* 852
el Col·legi de Betlem
- LAURA FARIÁS MUÑOZ I CRISTINA FONTCUBERTA FAMADAS: *Justícia* 872
i advocació immaculista en l'art de la Manresa moderna: la sèrie del
canonge Mulet de Josep Bal (ca. 1712)
- ANTONIO EZQUERRO ESTEBAN: *L'oratori musical i el vilancet en els* 896
temples de la Companyia. Una eina catequètica i difusora de doctrina
a la Catalunya urbana del segle XVIII

Discurs d'inauguració del IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya

JAUME DANTÍ RIU
Director del Congrés

Il·lustríssim Sr. Alcalde, Excel. Sr. Vicerector de Patrimoni i Activitats Culturals, senyors regidors de l'Ajuntament de Manresa, comissari de l'any de commemoració nacional dels 500 anys de l'estada d'Ignasi de Loiola a Catalunya, pares Josep Lluís Iriberry i Josep Maria Margenat en representació de la comunitat de jesuïtes de la Cova de Sant Ignasi, senyors i senyores, companys i amics.

Inaugurar aquest IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya representa un nou repte per l'Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona i alhora una responsabilitat. Un repte perquè significa afegir una nova convocatòria que dona continuïtat a l'encetada el 1984 i que de manera periòdica ha marcat la vitalitat de les diferents línies de recerca dins de la historiografia modernista catalana. Es tracta d'aconseguir, doncs, el mateix alt nivell d'interès i de novetat que s'han assolit en les trobades anteriors. Ho deia fa quatre anys i és bo de recordar que, ara que tot es mesura, segons les anàlisis biomètriques, els textos recollits en les actes dels nostres congressos estan en els nivells més alts de citació dins dels treballs d'història moderna en l'àmbit peninsular. No hi ha dubte que les conferències, les ponències i la cinquantena llarga de comunicacions que es presentaran durant aquests dies, quan es publiquin seran també de referència obligada.

Un repte, però al mateix temps sentim una gran responsabilitat amb aquest congrés. El celebrem en el marc de "Manresa 2022", recordant els 500 anys de l'estada d'Ignasi de Loiola a Catalunya i a Manresa en particular. És la primera vegada que la temàtica i fins i tot les dates de la convocatòria no han sortit de la nostra Àrea, sinó que ens han estat sug-

gerides per una institució pública com és l'Ajuntament de Manresa, vagi per endavant el nostre més gran agraïment. La proposta que ens van fer va ser clara: ens agradaria organitzar un congrés internacional d'història entorn d'aquesta temàtica, en sentit ampli, i que ho pugueu fer des de la vostra Àrea d'Història Moderna de la UB. La resposta no podia ser més que positiva, encara que fos avançar un any el congrés que prevèiem per al 2023 i essent conscients de la confiança que se'ns feia. Es produïa allò que dóna sentit al món universitari, i que no sempre s'aconsegueix des de l'àmbit de les humanitats, que la recerca serveixi al conjunt de la societat, en aquest cas per valorar un passat que permeti entendre millor el present. La ciutat de Manresa té un pòsit patrimonial que la situa al bell mig de la història d'Europa i del món en aquell segle XVI i amb repercussió fins el moment present. Empreníem, doncs, l'organització conjuntament la Universitat de Barcelona i l'Ajuntament de Manresa.

És des d'aquesta responsabilitat que hem proposat el tema del congrés "El món d'Ignasi de Loiola. Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII". Els aniversaris històrics són oportunitats per aprofundir sobre uns fets, en aquest cas el cinquè centenari de l'arribada d'Ignasi de Loiola a Catalunya, en el seu pas per Montserrat, Manresa i Barcelona, però ahora es tracta d'analitzar i de debatre, amb una mirada més àmplia, el context religiós, social i cultural d'aquells dos segles. En aquest sentit el programa combina les conferències i algunes de les ponències que oferiran una visió europea o peninsular, amb altres ponències i les comunicacions referides a la situació a Catalunya. No hi ha dubte que la formació de la Companyia de Jesús, unes dècades després d'aquell 1522, va tenir una incidència important en el món europeu i més enllà, en el que s'anomena la història connectada en la que hi contribuïren en gran manera les missions.

La historiografia sobre l'impacte de les reformes religioses del segle XVI, els canvis en el pensament, en les relacions entre poder polític i religió, en les expressions de l'anomenada cultura del barroc, és nombrosa i de llarg recorregut, amb debats importants que abasten des de les causes d'aquelles transformacions fins a les conseqüències en els

àmbits de l'economia o de la ciència, així com sobre l'ús del conceptes Reforma i Contrareforma, superats després pel de confessionalització de les societats i del poder que de nou ha estat debatut.

D'altra banda, si l'aportació historiogràfica sobre la temàtica a Catalunya no havia estat tan abundosa, després de les recerques pioneres i d'obligada referència de Miquel Batllori o de Joan Bada, en els darrers temps hi ha hagut un impuls significatiu, a partir de la dècada de 1990 i amb molta major atenció en els darrers vint anys, amb perspectives prou diverses que van des dels aspectes ideològics i els estrictament religiosos fins els institucionals i els de la circulació cultural. Es tracta, doncs, d'una temàtica d'interès creixent com ho prova que sigui explícita en diferents universitats, com a la Sapienza de Roma, on hi ha un departament d'Història, Antropologies, religions, art i espectacle, o a l'Estat de Pensilvània, que compta amb un departament d'Història i Estudis Religiosos al qual pertany el professor Ronnie Po-chia que ens oferirà la conferència inaugural.

Si bé el temps que va viure Ignasi de Loiola arribava a la seva fi a mitjan segle XVI, era del tot necessari fer extensiva l'atenció d'aquest congrés si més no fins a tot el segle XVII, ja que les repercussions d'aquell període no només es van fer paleses durant tota l'època moderna sinó que de fet arriben al present. Amb tot, en els set blocs temàtics en els que s'ha estructurat el congrés, el dedicat específicament a la Companyia de Jesús i altres ordes religiosos inclou també el segle XVIII per tal de poder incorporar el que significà l'expulsió dels Jesuïtes i la suspensió temporal de l'orde. Amb aquell món de fons, el Congrés es proposa tractar temàtiques que van des de la nova espiritualitat fins a les dones i la religiositat femenina, la religió en el món urbà i rural, l'àmbit del pensament i l'ensenyament, la relació entre política i religió o les circulacions culturals i artístiques. Aquestes diferents perspectives pretenen, també, donar cabuda a les diverses línies de recerca que actualment es desenvolupen i de les que convé fer-ne ressò.

Hi ha diferents models de congrés, però els d'Història Moderna de Catalunya han volgut ser sempre oberts i per tant amb una participació

àmplia, on s'hi puguin trobar els principals especialistes, ja sigui com a conferenciants, ponents o presidents de sessió, conjuntament amb comunicants, professors i investigadors de diferents universitats o de secundària que segueixen amb la seva recerca, així com investigadors que estan entorn dels centres d'estudis o de museus. I alhora valorem particularment l'assistència de doctorands, alumnes de màster i de grau, perquè pensem que participar en un congrés contribueix sens dubte a la seva formació.

Finalment, celebrar un congrés d'aquestes característiques exigeix poder comptar amb col·laboracions de tot ordre que ens cal reconèixer i agrair ben sincerament. En primer lloc i doblement a l'Ajuntament de Manresa (en el marc de Manresa 2022 Transforma), per la confiança en fer-nos la proposta i pel suport en tots els àmbits. Però també el nostre agraïment al Vicerectorat de Patrimoni i Activitats Culturals de la UB, a la Universitat Autònoma de Barcelona i en particular a la seva Facultat de Lletres, a la Fundació Noguera i a l'Ateneu Sant Pacià. I encara, un particular agraïment als voluntaris, la seva disponibilitat i el seu treball són els que permeten que en la preparació i durant els dies del congrés es cobreixin totes aquelles tasques que assegurin la satisfacció de tots els participants.

Memòria final del IXè Congrés d'Història Moderna de Catalunya

MARIELA FARGAS PEÑARROCHA
Secretària acadèmica del Congrés

Magnífic senyor Joan Guàrdia rector de la Universitat de Barcelona, Sr. Ricardo Piqueras degà de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, Sr. Jaume Dantí director del Departament d'Història i Arqueologia de la Universitat de Barcelona i director del IXè Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Sr. Albert Tulleuda director executiu del programa *Manresa 22 Transforma* de l'Ajuntament de Manresa, señor Agustí Alcoberro vicerector de Patrimoni i activitats culturals de la Universitat de Barcelona, reverend senyor Ramon Corts vicerector de l'Ateneu Universitari Sant Pacià, congressistes, senyores i senyors:

el Congrés d'Història Moderna de Catalunya en la seva novena edició titulat *El món d'Ignasi de Loiola. Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII* arriba, avui dia 22 de desembre de 2022, a la seva cloenda.

I ho fa amb la satisfacció de veure realitzat amb èxit un temps d'intensa activitat acadèmica i científica, tot el temps dels preparatius, tot el temps que precedeix la seva organització, tan a nivell d'un event de dimensions extraordinàries, com a nivell de la recerca que hi ha al darrera i que cada investigador ha aportat. Comença també el temps, de durada inabastable tot just perquè els seus fruits poden perllongarse anys i anys, per a la valoració i reflexió dels resultats, dels treballs i de la recerca plantejada, debatuda, suggeridora de debats riquíssims, d'ús i aprofitament de la recerca. Aquesta però es farà pública i tindrà la seva forma definitiva quan assistim a la publicació de les actes. Com és ja una tradició ben arrelada, les conferències i ponències del *IXè Congrés* seran publicades íntegrament en format paper dins la revista de l'Àrea

d'Història Moderna, *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*. Les comunicacions també seran publicades en el marc de la revista, però en format digital tal com també s'ha fet en anteriors edicions dels congressos. Tot el conjunt, a la vista de la rica dinàmica de la qual hem estat testimonis aquests dies, de ben segur que constituirà una aportació molt significativa a la historiografia general de l'època moderna i a la historiografia catalana en concret.

Però en aquestes breu línies que constitueixen la Memòria del IXè Congrés, el lector espera que fem un recull i balanç d'algunes de les dades més significatives que han caracteritzat el Congrés. Som-hi, doncs.

En primer lloc, és imprescindible aludir al tema triat. Era impossible deixar de banda l'efemèride que representava l'arribada d'Ignasi de Loiola a Catalunya el 1522, amb el seu pas per Montserrat, Manresa i la ciutat de Barcelona. Aquesta era certament una fita clau en la futura formació de la Companyia de Jesús i, per tant, en l'evolució del món europeu modern. I una fita rellevant en la història de Catalunya, per les seves implicacions socials, espirituals, i de poder, que converteixen aquella època en un temps especialment necessitat d'estudis, de noves recerques. Perquè la creixent confessionalització produí interessants noves formes de pensament, de les relacions entre el poder polític i la religió, així com expressions culturals i artístiques s'han emmarcat en l'anomenada «cultura del barroc». Mitjançant el professor i membre de l'Àrea d'Història Moderna Àngels Casals vam conèixer l'interès de l'Ajuntament de Manresa per celebrar conjuntament tan important event. L'Àrea d'Història Moderna, abans Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, des del 1984 ininterrompudament i amb una periodicitat de 4-5 anys, ha impulsat l'edició de Congressos d'Història Moderna de Catalunya amb temàtiques ben diverses. En aquesta ocasió, el tema central del congrés esdevenia certament una especial oportunitat i també sintonitzava amb el tarannar i constant posada al dia que s'ha vingut fent a l'Àrea des de fa ara ja gairebé quaranta anys.

L'estructura del congrés ha estat encapçalada i tancada per dues conferències, d'inauguració i cloenda, que han estat impartides respec-

tivament pels professors doctors Ronnie Po-Chia Hsia de Penn State University i Antonella Romano de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales. La seva presència, a més de verificar l'alt nivell d'especialització del programa del congrés, com a experts de prestigi sobre el tema, remarca la vocació d'internacionalitat que caracteritza la recerca de l'Àrea i els seus congressos. Entremig, el congrés s'ha articulat a l'entorn de set sub-àrees cadascuna de les quals representa una línia específica on aprofundir el tema general: 1. "Vers una nova espiritualitat", 2. "Dones i religiositat femenina en el món ignasià", 3. "Religió en el món urbà i el món rural", 4. "Pensament i ensenyament en l'era de les reformes", 5. "La Companyia de Jesús i els ordes religiosos (segles XVI-XVIII)", 6. "Política i religió", i finalment, 7. "Circulacions culturals i artístiques". Al voltant de cada una d'aquestes sessions presidia una ponència marc. Han estat dictades respectivament pels següents professors/es i investigadors/es: 1. Eduard López Horetalno (Universidad Pontificia de Comillas), 2. Ángela Atienza López (Universidad de La Rioja), 3. Joaquim M. Puigvert (Universitat de Girona), 4. Ester Jiménez Pablo (Universidad Complutense de Madrid), 5. Javier Burrieza (Universidad de Valladolid), 6. Ignasi Fernandez Terricabras (Universitat Autònoma de Barcelona), 7. Sílvia Canalda (Universitat de Barcelona). Com és notori, la presència, important, d'altres modernistes de la resta de les universitats espanyoles defineix les àmplies expectatives científiques de la trobada.

Cada sessió ha estat presidida per diferents professors de les universitats catalanes que han col·laborat amb nosaltres moderants els debats, una mostra més del perfil integrador del congrés: de la Universitat Pompeu Fabra el professor Joaquim Albareda; de la Universitat Rovira i Virgili el professor Josep Fàbregas; de la Universitat Abat Oliba la professora Rosa Maria Alabrús; de la Universitat Autònoma de Barcelona els professors José Luis Betrán y Doris Moreno. Així mateix han col·laborat en aquesta tasca els professors Pere Molas i Josep Maria Torras, catedràtics jubilats de la Universitat de Barcelona.

Amb tot, les sessions no tindrien cabuda sense l'enorme èxit rebut de la crida adreçada als comunicants. Vam rebre més de 60 propostes

de comunicació de les quals en vam seleccionar 58, després d'un rigorós procés d'avaluació, i que són les que finalment han estat presentades en el congrés. Un tema tan precís i una resposta tan clara mostra sens dubte l'enorme vitalitat de la recerca sobre els temps moderns a Catalunya: el 14% han abordat l'espiritualitat, les devocions; el 17,5% el paper de les dones en el món ignasià; el 15,5% la religió i la vida comunitaria rural i urbana; el 10% les bases de la renovació educativa; el 14% la Companyia de Jesús i el ordes religiosos; el 14% la relació política i religió; el 15% les formes artístiques i les transferències culturals. I, a més, val la pena assenyalar la variada procedència dels comunicants, des de l'entorn més proper, estudiosos catalans, formats en la Universitat de Barcelona i de la resta de les universitats catalanes, però també estudiosos de la resta d'universitats espanyoles i certa presència italiana que és el resultat d'una crida que es va fer amb l'objectiu de la internacionalitat de la trobada científica.

Però la participació avui dia té una doble dimensió que no podem pas deixar de banda: és la dimensió presencial i la dimensió virtual, que ens porten a una dinàmica híbrida que multiplica de forma contundent el nombre de participants i els llocs on arriba la producció científica que ha desenvolupat el congrés. Tal com ja es va fer en les edicions anteriors, la informació més rellevant ha estat vessada contínuament a les xarxes socials Twitter i Instagram de l'Àrea, on disposem en conjunt de gairebé tres mil seguidors. Allà s'han retransmès part de les conferències i ponències i han pogut ser visualitzades pels que no hi eren presents. Més important encara, s'han gravat gràcies a la generositat dels intervinents totes les conferències i ponències, amb la finalitat d'arribar a tots els i les nostres estudiants.

En aquest sentit cal recordar el ressó que el congrés ha tingut a la premsa local de la ciutat de Manresa, així com el derivat de l'activitat d'exposició sobre "Ignasi de Loiola i Catalunya" que, comissariada pel professor de l'Àrea Diego Sola, s'ha fet amb la col·laboració del CRAI Biblioteca de Fons antic i particularment amb el suport del señor Joan Miquel bibliotecari del centre.

Menció molt especial s'ha de fer al programa “Manresa 22 Transforma” de l'Ajuntament de Manresa del qual va partir la iniciativa de celebrar un event científic a la seva ciutat amb motiu del cinc-cents aniversari de l'estada d'Ignasi de Loiola i amb qui l'entesa ha estat magnífica des del primer moment i en especial amb l'Ivan Padilla que ha portat pràcticament tot el pes organitzatiu juntament amb el Jet Serra. El nostre agraïment per l'ajut rebut és enorme. A més, des del mateix programa, tan bon punt es va saber la nostra intenció d'incorporar al congrés -tal com sempre havíem fet- una part cultural, van encarregar-se d'un itinerari-visita a la Cova de Sant Ignasi i la Manresa ignaciana. Aquesta proposta va atreure 55 congressistes dels inscrits.

En aquesta ocasió, la part cultural ha gaudit d'un extra. Coincidint amb el 150è aniversari de l'edifici històric de la Universitat de Barcelona i mercès a la iniciativa del vicerector de patrimoni i activitats culturals Agustí Alcoberro, el darrer dia del Congrés es va fer una interessant visita a l'edifici amb què es van tancar quatre intenses i brillants jornades.

Finalment, a més dels estudiosos i investigadors, el congrés no tindria lloc sense els estudiants. Primerament, perquè ells són en última instància la raó de difondre la recerca feta i animar possibles noves vocacions. La seva assistència ha estat important entre els 143 congressistes en total, i no només això sinó que alguns d'ells han col·laborat com a voluntaris. I, encara més, una estudiant del Grau de Disseny i Imatge de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona, Elena Ibáñez Clemente, és l'autora del cartell del congrés, a qui felicitem amb molta satisfacció, com també ho fem als voluntaris, tan essencials i dinamitzats per Ida Mauro, Diego Sola i Elisabet Garcia Marrasé.

Per acabar, volem fer arribar tot el nostre reconeixement a les institucions que han fet possible el *IXè Congrés d'Història Moderna de Catalunya*: al programa *Manresa 22 Transforma* de l'Ajuntament de Manresa, al Vicerectorat de patrimoni i activitats culturals, a la Universitat Autònoma de Barcelona que ha col·laborat en la difusió de la trobada, a la Fundació Noguera que ens dóna el suport per a la publicació de les actes, a l'Ateneu Universitari Sant Pacià. Gràcies a tots ells i a les persones que

els representen, quasi quaranta anys després d'aquell primer Congrés del 1984, el Congrés del 2022 ha estat de nou un gran èxit.

És un esdeveniment acadèmic i de recerca molt important per a l'Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona. Cal donar l'enhorabona, per tant, al professor Jaume Dantí, director del IXè Congrés, per la seva importantíssima execució. I, confiats en la positiva resposta rebuda, tanquem el IXè Congrés amb la mirada posada en el futur.